

อันนัมสยามยุทธตอนที่ 3 (พ.ศ. 2385)

สภาพเหตุการณ์ทางฝ่ายญวน

เมื่อองค์เตียนกุนไคทราบข่าวว่า องค์อันญูและองค์เคดกยอมแพ้กัไทย และได้ทำหนังสือสัญญาด้วยกัโกธร เพราะได้วางแผนการรบไว้ว่าเมื่อตีไทยที่ซึ่งแครงและที่กะพงทม ลอยไปแล้ว จะไปช่วยเมืองโพธิสัตว์กระหนาบทัพไทยทั้งสองคาน แต่ปรากฏว่า ยังไม่ทันจะยกไปถึงองค์เคดกยอมแพ้กัไทยเสียก่อน องค์เตียนกุนจึงยับยั้งตั้งอยู่ที่กะพงทม องค์เคดกไคไปสารภาพผิดแก่แม่ทัพญวนถึงการที่ยอมแพ้เพราะไม่มีทางสู้ ถ้าไม่ยอมแพ้จะตายกันหมด ภายหลังจะตายแต่แม่ทัพคนเดียว จึงรักษาชีวิตทหารไว้ทำราชการถวายพระเจ้าเวียตนาม ยอมตายแต่เพียงคนเดียวดีกว่า องค์เตียนกุนไคส่งหนังสือเจ้าพระยาบดินทร์และหนังสือสัญญาขึ้นไปกรุงเว

ทางกรุงเวไคพิจารณาว่า การที่ห้องเตียนกุนมาจัดการรวบรัดเอาเขมรไว้ในอำนาจนั้น องค์เตียนกุนปฏิบัติการเร่งรัดรุนแรงเกินไป เช่น จับเจ้านายเขมรไปมาเสียบ้าง เอาไปกักขังไว้บ้าง ทำให้เขมรเกลียดชังญวนจนถึงเกิดจลาจลขึ้นใหญ่โต จนญวนปราบปรามไม่อยู่ ฉะนั้น จึงคิดเปลี่ยนนโยบายใหม่ คือ ส่งขุนนางผู้ใหญ่อีกคนหนึ่งซึ่งมีราชทินนามเรียกตามพระราชพงศาวดารไทยว่า องค์เกรินตาเตื่องกุน ไหล่มกำลัง 35,000 คน มาตั้งที่พนมเปญ องค์เกรินตาเตื่องกุนมีหนังสือไปถึงองค์เตียนกุนที่กะพงทมให้ลงมาหา เนื่องจากมีรับสั่งพระเจ้าเวียตนามให้ลาคโหมไว้ แต่องค์เตียนกุนนิ่งเฉยเสียไม่ยอมมาหา โดยอ้างว่าไม่ได้มีหนังสือรับสั่งเป็นทางการมาถึง ฉะนั้น จึงเกิดเป็นการแย่งอำนาจกันขึ้นระหว่างแม่ทัพญวนทั้งสอง ต่างทำอะไรไม่ถนัด องค์เกรินตาเตื่องกุนจะปฏิบัติราชการทางเมืองเขมร เมื่อใดต้องไขข้อและตราขององค์เตียนกุนในหนังสือถึงเขมรที่ขึ้นกับญวนทุกครั้ง เพราะองค์เตียนกุนอยู่รักษาเมืองเขมรเป็นเวลานานจนเขมรรู้จักกันทั่ว อย่างไรก็ตาม ฐานะขององค์เตียนกุนนั้นยิ่งร้ายแรงไปกว่าองค์เกรินตาเตื่องกุน ด้วยเกิดอหิวาตกโรคขึ้นในค่าย ทหาร

ล้มตายมาก พวกที่เหลืออยู่ที่ระส่ำระสายพากันหนีออกจากค่ายไป เขมรได้โอกาสลอบจับฆ่าเสียบ้าง ส่งมาให้เจ้าพระยาบดินทรบาง พวกญวนเหล่านี้เมื่อส่งเข้ามากรุงเทพฯ ประมาณ 300 คน โปรด ๆ ให้สักข้อมือว่า กองอาสาญวน และพระราชทานให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงไช้สอย

องเกรินตาต้องกุนได้ให้พระสงฆ์เขมรถือหนังสือไปหาพวกขุนนางเขมร ซึ่งมีใจความว่า "เจ้าเวียตนามให้ถามพระยาพระเขมรว่า โกรธกันอย่างไร จึงพากันเป็นกบฏขึ้นทุกบ้านทุกเมือง นายทัพนายกองญวนเบียดเบียนข่มเหงอย่างไรหรือ ให้พระยาพระเขมรมาหา ใดความแล้วก็จะไปบอกขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าเวียตนาม"¹ แต่ปรากฏว่า ขุนนางเขมรไม่มีผู้ใดไปหา ดังนั้น องเกรินตาต้องกุนไม่สามารถจะปฏิบัติการอย่างไรให้ดีขึ้นได้ ในขณะที่นั้น เณรอุสสาพเหตุการณ์ในเมืองญวนเกิดเปลี่ยนแปลง คือ พระเจ้าเวียตนามมีนมางสิ้นพระชนม์ลง เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2384⁽¹⁾ เจ้าชายเมียนโดยราชโอรสได้ครองราชสมบัติ เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2384 ตั้งนามแผ่นดินใหม่ว่า

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2504), หน้า 31 - 2.

(1) พงศาวดารว่าเสวยสุรามากเกินไปจนสิ้นพระชนม์ อันที่จริงข้อความในพระราชพงศาวดารตอนนั้นมีความเข้าใจผิด คือ กล่าวหาพระเจ้ามีนมางนั้นสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2384 แต่เห็นจะเป็นวันที่ทราบข่าว เพราะตามหลักฐานของ Hall Cady และ Ennis ตรงกันว่าเป็นเดือนมกราคม กับกล่าวว่าเพียงคำลือมีนมางราชโอรสมีพระชนม์ 16 ปี ไคขึ้นครอง เพราะยังทรงพระเยาว์อยู่ เจ้าชายเกียนอานพระราชปิตุลา จึงได้วาระราชการแทน แต่ความจริงพระเจ้าเทียวตรีมีพระชนม์ 33 พรรษาแล้ว เมื่อได้ราชสมบัติ ตามหลักฐานจากคำให้การญวนยังกล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่มีเรื่องกับสมเด็จพระปิตุลา เรื่องราชสมบัติ และเจ้าชายเกียนอานหนีไปตั้งของสมุญอยู่ที่ตั้งเกีย และเกิดกบฏขึ้น

เทียวตรี (หรือเถียวตรี) มีพระชนม์ 33 พรรษา เมื่อพระเจ้าเทียวตรีได้ขึ้นครองราชสมบัติ โปรดให้หาตัวองเกรินตาเคื่องกุนกลับไปกรุงเว้ เนื่องจากเกิดศึกกับตั้งเกีย ฮ่องเตียนกุนเลยไคววราชการในประเทศเขมรต่อไป และยอมไปเจรจาทริภุชเวศการกับองเกรินตาเคื่องกุนที่พนมเปญ ฉะนั้น การสงครามระหว่างญวนกับไทยและเขมรจึงดำเนินต่อไป

ในระหว่างที่องเกรินตาเคื่องกุนยังอยู่ที่กรุงพนมเปญนั้น ได้มีหนังสือมาถึงเจ้าพระยาบดินทร์ เคซาเกี่ยวกับเรื่องที่ยุวนพยายามรักษาไมตรีกับไทย โดยอ้างถึงเมื่อครั้งไทยไควซาตญวนซึ่งเดินทางมาด้วยเรื่องราชการเวียงจันทร์ และเมื่อไทยยกทัพใหญ่ลงลำเขตแดนญวนในคราวเกิดกบฏไซงอน พ.ศ. 2376 นอกจากนี้เมื่อนักกองอิมหนีไปพึ่งญวนไควยุใหญ่ไปตีพระตะบอง แต่ญวนเห็นแก่ไมตรีจึงไม่ยกทัพมา และยังไคว้แจงถึงเรื่องหนังสือสัญญาที่องเกรินตาเคื่องกุนทำที่เมืองโพธิสัตว์ว่า ราชการทางเมืองเขมรเป็นสิทธิขาดขององเกรินตาเคื่องกุน องเคคก องอันผู้ เป็นขุนนางผู้น้อยไม่มีสิทธิที่จะทำสัญญา เป็นการไม่ถูกต้องตามกฎหมายญวน จึงเป็นอันว่าสัญญานั้นเป็นโมฆะ แต่เจ้าพระยาบดินทร์ เคซามีได้ตอบประการใด ไคว้ส่งหนังสือฉบับนี้มายังกรุงเทพฯ

สภาพเหตุการณ์ฝ่ายไทย

หลังจากการรบ พ.ศ. 2383 - 84 สิ้นสุดลงแล้ว ฝ่ายไทยไคว้หันไปหาบุคคลสำคัญทันที ผู้นั้นคือนักกองค้วง ซึ่งไทยเห็นว่าไว้วางใจได้ และมีหมายจะตั้งให้เป็นกษัตริย์เขมรต่อไป ประจวบกับในขณะที่เกิดการเจรจาทริภุชเวศการในเมืองเขมรนั้น พวกขุนนางเขมรต่างไคว้มีหนังสือไปถึงเจ้าพระยาบดินทร์ขอให้ช่วยกราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่ักกองค้วง ครั้นไคว้ข่าวว่าพระราชทานอภัยแล้ว เจ้าพระยาบดินทร์ไคว้ส่งพวกขุนนางเขมร คือ พระยาพิบูลยราช พระยาสุริโยทัย พระยาวงศาสดริ พระสุรินทรธิปัตติ พระราชานุชิต พระมหานุชิต พระतिकเกโซ พระชิตสงคราม พระไกรสร พระส้าอางสตรี เขามารับนักกองค้วง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชาณาการแด่พระองค์ค้วง ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้

... เมืองเขมรเป็นจลาจลขึ้นครั้งนี้ ทรงทราบใต้ฝ่าละออง ฟ้า ว่า ญวนจะ
 ทำลายพระบรมพุทธานุภาพที่เมืองเขมรเสียให้สัมมาทิฐิ เป็นมิชฌาทิฐิ จะแปลง
 เขมรให้ละเพศเป็นญวน ให้เลิกพระสงฆ์จะให้มีอยู่แต่วงศ์ละองค์ รื้อพระอุโบสถ
 วัดวาอารามที่เมืองพนมเปญเสียหลายวัด พระยาพระเขมรที่มีชาติมีสกุลก็พาล
 ฆ่าเสียชานานมาแล้ว จนพระยาพระเขมรที่มีชาติมีสกุลตายเสียเป็นอันมาก อง-
 อิมคิถกกฎประทุษร้ายโดยโลกเจตนาเกล้า หวังใจจะได้เป็นเจ้านายเมืองเขมร
 ไม่เห็นภัยในเบื้องหน้า กวาดครอบครัวไพรพลเมืองพระตะบองไปให้เป็นบำ-
 เหน็จความชอบญวน ญวนก็ไม่เลี้ยงองอิมเป็นเจ้านายเมืองเขมรเหมือนตาม
 ความปรารถนา ส่งองอิมไปเสียเมืองเว้ อายญวนคิดจะไม่ให้พระยาพระเขมร
 ผู้ใหญ่มีสืบต่อไป จึงอุบายให้สมเด็จเจ้าพระยา ฟ้าทะละทะ พระยาเกล้าโหมขึ้น
 ไปช่วยเจ้าเวียตนามทำวันออกไป แล้วก็ไม่ได้กลับมา พระยาพระเขมรทั้งปวง
 ก็ยังไม่รู้เท่าทันญวน จนญวนจับองมี องเกา องสงวน ส่งไปเมืองเว้อีก จับอง-
 แมนจำไว้ที่ค่ายองเตียนกุน พระยาพระเขมรจึงได้พร้อมกันกลับใจคิดสู้รบญวนมี
 หนังสือมาขอพระองค์วงออกไปเป็นเจ้านาย... เสียค่ายพระบรมพุทธานุภาพจะ
 ให้เขมรคงชาติสกุลอยู่ตามเดิม จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์วงออกไปเป็น
 เจ้านายเมืองเขมรตามซึ่งพระยาพระเขมรขอมมา... ถ้าพระองค์วงออกไป
 ถึงเจ้าพระยาบดินทร์เดชาแล้ว ก็ให้หังบังคับบัญชาเจ้าพระยาบดินทร์... สิ่ง
 ไรที่ชั่วที่ผิดอย่าประกอบไว้ในสันดาน อย่ากำเริบ อย่าโลภกล้าให้เกินประมาณ
 สุกแล้วจึงหอม งอมแล้วจึงหวาน... ให้พระองค์วงเป็นเจ้านายไปครอบครอง
 เมืองเขมรอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์... จะตั้งแต่งพระยาพระเขมรผู้ใหญ่น้อยตามคำ-
 แทนงประการใด ก็ให้พระองค์วงไถถามไล่เลี้ยงพระยาพระเขมรทั้งปวงให้เห็น
 พร้อมกันว่า ผู้ใดมีชาติมีสกุล มีสติปัญญาการศึกษาสงครามเข้มแข็ง... อย่าให้พระ-
 ยาพระเขมรทำชมเหง เบียดเบียนฉ้อฉลประหารราษฎรให้ไต่ความเคียดครอน...
 อย่าให้จลาจลวิวาทชิงบ่าวไพร่ให้แตกสามัคคีร์สกัน ถ้าแตกสามัคคีร์สกันแล้ว
 สาราพัตที่จะเสียการทุกอย่าง ถ้าตั้งอยู่ในสามัคคีร์สพร้อมมูลกัน ถึงคนน้อยก็สู้

ชาติภักดีมากมาย

ฝ่ายเราตั้งบ้านเมืองขึ้นครั้งนี้ ญวนรู้ไปกำลังโทโสก็คงจะมากกระทำตอบแทน
อีก บัญญาญวนคงจะคิดไม่ใหม่เจ้านายเขมร ให้เขมรสิ้นที่พึ่งสิ้นที่นับถือแล้ว
ญวนจึงจะอยู่ในเขตเมืองเขมรได้ ญวนทำศึกสกัดทางเรือ เขมรทำศึกสกัดทาง
บกก็ต้องคิดสกัดทางเรือเสีย ยอป่าให้เรือญวนเข้ามาถึงบ้านถึงเมือง ญวนจะขึ้น
บกมากก็ให้สู้รบญวนจึงสามารถ... พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวไม่ทรงพระ-
ราชประสงค์ลประโยชน์สิ่งใดในเมืองเขมร จะเอาแต่พระเกียรติยศสืบไปภาย
หน้าว่า ทรงกู้เมืองเขมรขึ้นไว้ไม่ให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญ...¹

ข้อที่ควรสังเกตคือ จากเหตุการณ์ที่รบกับญวนถึง 2 ครั้ง ที่ผ่านมา ความมุ่งหมาย
ของไทยนั้นมุ่งที่จะมีอำนาจทางการเมืองในเขมรมากกว่าเรื่องอื่นใด ฉะนั้น จุดประสงค์
เพื่อทะนุบำรุงศาสนานั้น คงเป็นเรื่องปลื้มใจมากกว่า

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินตรา ใ้
ผ้าแกพวกขุนนาง เขมรที่มารับนักองควงตามลำดับยศศักดิ์ นักองควงได้กราบถวายบังคมลา
ออกไปเมืองพระตะบองในวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2384 เจ้าพระยามหินทรให้พักอยู่ที่
พระตะบองก่อน และได้มีหนังสือประกาศไปถึงพระยาพระเขมรทั้งปวงให้ทราบทั่วกัน เพื่อ
ให้มากกระทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตคนักองควง โดยมีเงื่อนไขสำหรับผู้ที่มาไม่ได้เพราะ
ติดรบกับญวน ให้แต่งบุตรหลานเข้ามาแทนได้ และในคราวเดียวกันนี้ รัชกาลที่ 3 พระ-
ราชทานขอก็คัดแกเจ้าพระยามหินทร เรื่องที่ปล่อยญวนเมืองโพธิสัตว์ไป เกรงว่าพวกเขมร
จะเข้าใจผิดว่าไทยกลัวฝีมือญวน ให้ชี้แจงถึงการกระทำครั้งนี้เป็นการยืดเวลาการรบพุ่ง
เพื่อให้เขมรตั้งตัวได้ ซึ่งปรากฏว่า พวกเขมรเข้าใจถึงคำชี้แจงของเจ้าพระยามหินทร
เป็นอย่างดี

¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 56, เรื่องว่าด้วยเหตุการณ์เมืองเขมรตอนเสร็จสงครามไทยกับญวน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรษชากร, 2475), หน้า 5 - 10.

การที่เจ้าพระยาบดินทรไถ่ให้กองทัพอยู่ที่พระตะบอง มิได้ให้ไปอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์ตามพระราชดำรินั้น เพราะยังมีข้อไม่สะดวกอยู่บางประการ ด้วยเหตุว่าเมืองโพธิสัตว์คายนครประทุพธรรบช้ำรุมมาก ยังไม่ไค้ซ่อม จึงไม่มั่นคงที่จะรับศึกญวน เมืองโพธิสัตว์เป็นเมืองที่มีชัยภูมิไม่สู้ดี กล่าวคือ ถัดถึงฤดูน้ำ น้ำจะท่วม ประกอบกับเสบียงอาหารขัดสนไม่พอที่จะแจกจ่ายเลี้ยงไพรพล ทั้งสภาพเหตุการณ์ยังไม่เป็นที่ไว้วางใจ ทางฝ่ายไทยลาดตระเวนสืบไค้ความว่า ญวนคิดจะเอาเขตแดนบ้านเมืองเขมรให้ไค้ และตระเตรียมจัดแบ่งยกมาทางแขกันคาร ทางโงนเซอเตียนเพื่อสกัด-ครอบคร้วรักษาเขตแดนเมืองกะพงสวาย เมืองบาราย เมืองเชิงไพร และเมืองกะพงเสียม ฉะนั้น ในชั้นต้นเจ้าพระยาบดินทรจึงมีหมายเรียกให้พระยาราชนิกุล พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองกะพงสวายให้ถอยไปพรหมสัค และลงไปสมทบกับกำลังที่เมืองพระตะบอง ให้พระยาเสนาราชกุเซนและไพรพล 250 คน อยู่คิราราชการป้องกันรักษาครอบคร้วกับพระยาเดโชที่เมืองกะพงสวาย ให้พระยานุภาพไตรภพเจ้าเมืองนครเสียมราชสู้กับพระองค์แก้วลงไปรักษาเมืองสะโทง ส่วนพระวงศาปาเทศเขมร ซึ่งพระราชนิกุลไค้ให้ช่วยรักษาเมืองซีแครงทางฟากตะวันออกทะเลสาบนั้น คงให้ตั้งคอยระวังเหตุการณ์อยู่ที่นั่น ในตอนนั้นเจ้าพระยานครราชสีมาซึ่งเป็นแม่ทัพสำคัญคนหนึ่งป่วยหนัก จึงต้องให้กลับไปรักษาตัวที่เมืองนครราชสีมา เจ้าพระยาบดินทรจึงทูลขอเจ้าพระยายมราชออกไปช่วยราชการแทน โดยเป็นแม่ทัพบังคับบัญชานายทัพนายกองไพรพล และพระยาพระเขมรรักษาเขตแดนทางเมืองสะโทง เมืองกะพงสวาย กับกองทัพมอญไทยหัวเมือง ส่วนพระยาเสนาภุเบศร์ชาวเขมรซึ่งเดิมไปตั้งอยู่ที่เมืองมาพินัน เมื่อทัพองเกรินตาเคื่องยกมาไค้ถอยมาที่พนมเปญ และที่เมืองโพธิสัตว์เป็นลำดับ เมื่อฝ่ายญวนรุกขึ้นมาที่พนมเปญ ประกอบกับไค้ข่าวว่าองเตียนกุนจะยกสมทบมาที่พนมเปญอีก พระยาเสนาภุเบศร์ไม่ทราบแนว่าแม่ทัพญวนทั้งสองมาเจรจากัน เข้าใจว่ามาสมทบกัน และคาดคะเนว่าคงจะยกมาตีเมืองโพธิสัตว์ในไม่ช้านี้ จึงรีบแจ้งข่าวไปยังพระตะบอง เจ้าพระยาบดินทรไค้ทราบดังนั้น คิดจะให้ขุนนางเขมรไค้มีโอกาศเห็นกองทัพโดยเร็ว เพื่อจะไค้พากันมาสูวามิภักดิ์ กำลังเขมรที่จะต่อต้านกับญวนจะไค้เป็นปีกแผ่นขึ้น จึงคิดจะให้กองทัพไปอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์ ให้ไค้กลัดกันแดนที่เป็นศูนย์กลางเมืองเขมร พวก

ขุนนางเขมรจะได้ไปมาหาสู่ไต่ถามข่าว แต่เมืองโพธิสัตว์มีข้อไม่สะดวกดังกล่าวแล้ว ยิ่ง
ญวนมีกำลังอยู่ที่พนมเปญมากขึ้นเท่าใด ยิ่งทำให้ฐานะเมืองโพธิสัตว์อ่อนแอขึ้นเท่านั้น
เจ้าพระยาบดินทรจึงได้คิดอำนวยการสร้างเมืองใหม่ในท้องที่ใหม่ที่เสียคเหนือเมืองโพธิสัตว์
ได้เริ่มสร้างเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2384

แต่ครั้นต่อมา เจ้าพระยาบดินทรสืบทอดความว่า องเตียนกุนได้เลื่อนฐานันดรศักดิ์
ขึ้นเป็นเตียนกุนซิกกันแล้ว และได้มีหนังสือเข้าไปขอให้ส่งบรรดาเจ้าหญิงเขมรกลับมาเมือง
พนมเปญ ตลอดจนมีโครงการจะขอนักองฉิม สมเด็จพระยาฟ้าทะละหะและขุนนางเขมร
อื่น ๆ ที่ไปในงานพิธี "นั้นบันซ้อ" ของญวน เพื่อกลับมาเกลี้ยกล่อมเขมรภายหลังเมื่อเจ้า-
หญิงกลับมาเมืองเขมร ญวนได้มอบตราประจำนักองฉิมและพระขรรค์ชัยศรีสำหรับแผ่นดิน
เขมรให้แก่ก้องมี และให้นักองมีตั้งฟ้าทะละหะ สมเด็จพระยาจักรี พระยากลาโหม
พระยาราชเคษะ และขุนนางอื่นขึ้นอีกตามตำแหน่งจนครบ นอกจากนี้ยังมีให้นักองมีส่งหนังสือ
ซึ่งญวนแต่งขึ้นไปเกลี้ยกล่อมขุนนางเขมรอื่น ๆ ตามหัวเมือง แต่ปรากฏว่า ไม่มีใครมา
สวามิภักดิ์ กลับส่งหนังสือมาให้ไทยซึ่งเมื่อแปลออกเป็นภาษาไทย ได้ความดังนี้.-

... พระบันฑูพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรเป็นเจ้าครั้นเหนือเกล้า
หมั้นมาขนำออกมาถึงพญาราชเคษะนอภกับครูปก พระนาคครันแก้วและพญาพระ-
เขมร บันดาเป็นข้าศึกเท่าใดใหญ่ควย เมืองเขมรแตกอนมาเคยฟังบุญฟังคุณเจ้า
เวียตนามก็ชานานหลายปี ถ้าโดยจะลำเล็กแต่เมื่อครั้งก่อนไทยยกกำลังมา }
ครั้ง ทำให้เสียเมืองเขมร จาวก็หนีไปทางจาว ราษฎรก็หนีไปทางราษฎร ภา
กันต่างคนต่างหนี แล้วกองทัพไทยพันจับเอาตัวบตรภรรยาเอาทรัพย์สินของ โค
กระบือ เมาบ้านเรือนและพันต้นไม้ที่มีผลซึ่งปลูกไว้แลกละหว จนได้ความยากลำบาก
มากเดือดร้อนใจทุกคน ขุนนางและราษฎรผู้ใหญ่และเด็กก็รู่อยู่ทุกคนนั้นได้ฟังคุณฟัง
บุญ แต่จาวเวียตนามเมตตาทำนุบำรุง ไซ้ให้ขุนนางคุมไพร่ญวนมาสุรบไลขุนนาง
และไพร่พลไท เอาที่พรมเขตแดนโคมาคืน ครั้น ๗ ปีจอ บิดาตายไปหาไม้บุตร-
ชายวาราราชการไม่ จาวผู้หญิงผู้พัน ถ้าตามหย่างทำเนียม ควรที่โคราชสมบัติ
เป็นใหญ่ แต่ทว่า เพราะเหตุควย บิดา } แลพญามาผู้สูงหนีไปอยู่กับไทย เอา
มานดา

ตามกฎหมายจะให้เสวยราชไม่ได้ จึงเจ้าเวียงต๋ามทรงพระเมตตาทำนุบำรุงให้
 เราขึ้นเสวยราชเป็นเจ้าแทนบิดานั้น เรามีความประมาทมักงานเกินเลยแก่เจ้า
 พี่และจาวนองนั้นหามีไค้ เราแบ่งขุนนางและส่วยสาอากรให้ตามส่วนจาวพี่จาว
 นอง แต่จาวพี่เห็นตัวมิไค้เสวยราช เสียใจคิดจะหนีไปเมืองไทย ขอความคั้งนี้
 จึงมีโทษ จาวเวียงต๋ามคนเก่าทรงพระเมตตา ๆ ให้เราและจาวนองทั้งสององค์
 จะให้อยู่ทำหน้าที่วังที่โพพระบาทนั้น เกลือกมีคนที่ไม่เข้าใจพูนินทาวว่าไม่คี้จะมีโทษ
 ถึงเราและจาวนองทั้งสององค์ จาวเวียงต๋ามจึงมีรับสั่งมาถึงองค์เย็นกัญ ้องทำ-
 ทาน ให้ส่งเรากับจาวนองทั้งสององค์ลงไปอยู่เมืองไทรงอนนั้น ไค้ปลุกทำหน้าที่ให้
 เราและจาวนองทั้งสององค์อยู่แล้ว แล้วไค้ประทานอึแปะแลอาหารให้เรากับจาว
 นองทั้งสององค์และไพร่พล แล้วจึงชำระโทษจาวพี่เป็นเสร็จแล้ว จาวเวียงต๋าม
 คิดจะให้เราและจาวนองทั้งสององค์และราษฎรให้กลับคืนมาอยู่บ้านดินล้าเนา
 ขุนนางและราษฎรพลเมืองทั้งปวงหาความซัดคั้งนี้ แต่ไค้โดยออกกว่าเรากับจาว-
 นองทั้งสององค์ลงไปอยู่เมืองไซงอนแล้ว ตกใจทวยในรูความว่า หลงไปคี้หฤ-
 ราช ไพร่บ้านพลเมืองภาบุตรภรรยาครอบครัวหนีไปชุม-สอนในป่าบาง บางคนฟัง
 คำไทยลอลวงกำเริบลูกออกคักทางสูรพักกับทัพขุนนางญว... จึงองค์เย็นกัญ ้อง-
 ทำทาน จักให้ขุนนางและไพร่ลงเรือไปให้กราบทูลจาวเวียงต๋ามคนใหม่ จึงมีรับสั่ง
 ในห้องเย็นกัญ ้องทำทาน จักให้ขุนนางและไพร่ลงเรือไปรับเรากับจาวนองทั้งสอง
 องค์ซึ่งอยู่ที่เมืองไซงอน และพญาจิงตุมขึ้นมาถึงค่ายเมืองพนมเป... บัดนี้ ค้วย
 มีรับสั่งจาวเวียงต๋ามบังคับให้ห้องเย็นกัญ ้องทำทาน ว่าค้วยขุนนางแลราษฎร
 อยวาทแต่ขุนนางและราษฎรซึ่งหนีเขาป่า ถึงขุนนางแลราษฎรที่ผันแปรออกสูรกับ
 ขุนนางญวร ถ้าหากันเข้ามาอยู่ภูมล้าเนาตามเดิม นั้น ก็ให้ยกโทษออกเสียเป็นแน่
 ทั้งนี้อย่าให้มีความมณฑลสงไสเลย ถ้าพระบันทูลโยนไค้มาถึงเมื่อใด ก็ให้ออกญา
 และครูปักษะนาควัน แลออกญาพญาพระ และราชบัณฑิตเป็นข้าทุกคน ในรูทั่วถึง

ทุกคน...¹

อย่างไรก็ตาม พวกเขมรไม่มีใครไปสวามิภักดิ์ และในเรื่องนี้รัชกาลที่ 3 พระราชทานข้อคิดเห็นว่า "...ซึ่งไอญวนเอาเจ้าวญญิงมาเกลี้ยกล่อมเขมนั้น เห็นไอญวนสิ้นความคิดอยู่แล้ว ควดยพระยาพระเชนทร์ได้สู้รบฆ่าฟันกับไอญวนชอกช้า แต่คราวกันถึงเพียงนี้ จะกลับไปหาเจ้านายหญิง เหมือนยื่นคอไปรออยู่ที่คมดาบไอญวนก็เหมือนกัน..."²

สำหรับฝ่ายไทยนั้น เข้าใจว่าญวนเริ่มดำเนินนโยบายเอาเจ้านายผู้หญิง คือนักกองมีเป็นที่ใหญ่มาเชิด เพื่อเกลี้ยกล่อมขุนนางเขมรไปเข้าข้างตน ความจริงนโยบายข้อนี้ญวนดำเนินออกจะรวมรวม เพราะเอานักกองมีขึ้นเชิด เขมรไม่นับถือเพราะเป็นเจ้านายผู้หญิง ประกอบกับเจ้านายชายยังมีชีวิตอยู่ เช่น นักกองดวง และนักกองอิม ญวนจึงไม่ประสบความสำเร็จ ฉะนั้น เจ้าพระยาบดินทรภักดีของนักกองดวงขึ้นบ้าง แต่การที่จะให้ไปตั้งที่ไท่เสียนั้น ยังไกลจากศูนย์กลางของประเทศเขมรอยู่มาก จึงคิดย้ายให้นักกองดวงไปตั้งที่เมืองอูดงฤาชัย ซึ่งเป็นเมืองที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศรเคยไปตั้งอยู่ก่อนแล้ว เมืองนี้อยู่ห่างจากเมืองบันทายเพชรเพียง 2 กิโลเมตรเท่านั้น เจ้าพระยาบดินทรได้ให้พระพรหมบริรักษ์ พระรามพิชัย พระณรงค์ฤทธิ์ คุมกองทัพอไทยเขมรจำนวน 4,500 คน พานักกองดวงไปตั้งที่เมืองอูดงฤาชัย เพื่อให้ให้นักกองดวงตั้งตนเกลี้ยกล่อมขุนนางเขมรแข่งกับญวนบ้าง นักกองดวงได้แต่งตั้งขุนนางตามตำแหน่ง และส่งไปรักษาเขตแดนทางทาระกำ คงโสลก จะเรามากำ จีกอง ไหพระยาเสนาราชกุเชนทร พระภักดีสุนทร อัยรักษาเมืองกะพงเสียม เมืองเชิงไพร พระยาเคโซภักดี พระยามนตรีเสนาหา อัยรักษาเมืองบาราย กองทัพพระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ ซึ่งตั้งอยู่บ้านอินทรกุมารช่วยพระยาเคโซรักษาเมืองกะพงสวาย พระยานุภาพไตรภพ จมื่นสรพรเพภักดี รักษาเมืองสะโทง เมืองซีแครง

¹ สมุคไทยคำเล่ม 30. หมายเลข 1/30. จ.ศ. 1203. หนังสือพญาวิเสศสุนทร พญาเสนาราชกุเชน ถึงจมื่นซารเพชภักดี.

² สมุคไทยคำเล่ม 14. หมายเลข 1/ข. จ.ศ. 1203. หนังสือเจ้าพระยาบดินทร ถึงพญามหาอำมาตย์.

ให้พระยาพระเชมรไปช่วยป้องกันรักษาเมืองกำปอด เมืองกะพงโสม นอกจากนี้ให้พระยา-
 วิบูลยราชคุมกำลัง 1,000 ยกไปปักทวนปิดคลองซุคใหม่ เพื่อไม่ให้ญวนนำเรือรบขึ้นทุก
 เสบียงอาหารและกระสุนดินดำมาส่งยังพนมเปญ เป็นการตัดกำลังการศึกของญวน ปรา-
 กฏว่า ญวนเมืองโชคกยกทัพเรือแองโง 7 ลำ ทั้งทัพบกควยประมาณ 1,500 คน ส่วนทาง
 เมืองบันทายมาศส่งเรือใหญ่ 6 ลำ ทั้งทัพบกประมาณ 500 คน ตลอดจนปืนใหญ่
 เขากระหนาบตีกองทัพพระยาวิบูลยราชแตกไปที่ยานโสม และทำลายทวนทั้งหมดไม่ให้เป็นที่
 กีดขวางทางเรือรบญวน และญวนตั้งค่ายเรียงรายอยู่ริมคลองถึง 19 ค่าย ให้ทหารรักษา
 ษายูคยละ 100 - 200 คน ส่วนพวกขุนนางที่ไปคิดราชการที่เมืองเชิงไพร เมืองบา-
 ราช และเมืองกะพงเสียม เนื่องจากญวนได้ตั้งค่ายจโรยจิงวาซึ่งอยู่ปากเดียวกับเมือง
 กะพงเสียม จึงคิดตีค่ายนี้ให้แตกก่อนแล้วจึงข้ามไปเมืองบาพนม นักองคหวงจึงจัดให้พระ-
 ยาเสนาราชกุเชนทร พระยาสังชะ พระยาเดโช ไปตั้งประชิดล้อมค่ายจโรยจิงวา โดยมี
 พระวิเศษสุนทรเป็นทัพหนุน พระยาจักรีไปทางโพพระบาท ภายหลังให้พระยาอภัยสงคราม
 หลวงรักษาเทพยกเพิ่มเติมไปจับทัพพระยาเสนาราชกุเชนทร และได้ชักถอนทัพพระอง-
 แก้วซึ่งตั้งที่ปากฉะว่าเอมไปสมทบกับพระยาเดโชอีกทัพหนึ่ง ได้สู้รบกัน แต่ญวนในคายนั้น
 ป้องกันมั่นคงมาก พวกขุนนางเชมรจึงปรึกษากันเห็นว่าจะตีค่ายจโรยจิงวาไม่สำเร็จเพราะ
 กองทัพตั้งประชิดอยู่เป็นที่ลุ่ม น้ำท่วมขึ้นมาก ประกอบกับเสบียงอาหารกันดาร และกองทัพ
 ที่นักองคหวงให้ปิดทางน้ำป้องกันมิให้เรือญวนขึ้นล่องก็ทำการไม่สำเร็จ ดังนั้น เมื่อน้ำมาก
 ญวนใช้เรือลัดเลาะไปในที่ต่าง ๆ ใด จะไม่ปลอดภัย จึงถอยทัพกลับมา และไปรักษาเขต-
 แดนยังหัวเมืองต่าง ๆ ที่นักองคหวงกำหนดไว้

อนึ่ง บรรดาเจ้าหญิงเชมรต่างไม่สมัครอยู่กับญวน บางทีคงจะใคร่เรื่องทีญวนทำ
 กับนักองแมนรายกาจอย่างไร ญวนบังคับให้ทำในสิ่งที่ญวนต้องการ

... จ้าวมีพระบันทูลว่า ควดยาเข้าไปถึงเรา ฉะเมืองเวว่า ขุนหมื่นแลราชคิด
 ล่ากฤตกรถึงแต่เรานัก องมันภาคังมันจึงส่งเราขึ้นมาให้เป็นจ้าวเองขึ้น เคียวนี้
 กูได้เห็นมิงมา กูดีใจนัก เคียวนี้ มันบังคับให้กูทำพระบันทูลบอกให้ขุนนางผู้ใหญ่
 และเจ้าเมืองกับราชทั้งปวง เขามาถวายบังคมเรา หยางนี้ มิงนำพระบันทูลฉบับ-

หนึ่งไปส่งพญาเศษะครูปกพระบาทขวันแก้ว พระบันฑุลฉับหนึ่งเราให้ไปถึงเจ้า-
เมืองพนมเปญ ฉับหนึ่งนำไปถึงเจ้าเมืองศรีทอน...¹

... จาวจึงวากับชาพเจาวา ให้ชาพเจาออกไปบอกพญาพระเขมรแลราษฎร
ทั้งปวงช่วยกันคิดอ่านภาจาวออกมาจากค่ายโอญวนรอดจากความตายด้วย...²

ฉะนั้น เจ้าหญิงเขมรจึงได้คิดอ่านติดต่อกับนักองค้วงจะหนีมาอยู่ด้วย โดยพระยาเดโชเจ้า-
เมืองกะพงสวายได้เตรียมแผนการให้ชายปรีชื่อนักองค้วงพาเข้ามาหา ให้กลับไปที่หมายเจ้า-
หญิง พุจฉาลอหลวงญวนว่าจะไปทำบุญที่ปากโพพระบาท ฝ่ายเขมรจะได้เตรียมกำลังไว้ลัก
พาหนีมา แต่ปรากฏว่า ชาวนีทราบไปถึงพระยาร่วงตุม ขุนนางเขมรที่เข้ากับญวน ได้นำ
ความไปบอกกับญวน ๆ จึงจัดการระวังป้องกันเจ้าหญิงอย่างแข็งแรง แผนการหนีจึงไม่
สำเร็จ

ในระหว่างนี้ราษฎรเขมรของสุ่มกันเป็นกองโจร คอยรังควาญญวน พวกญวน
เที่ยวปราบปรามเท่าใดไม่สำเร็จ เพราะเมื่อเขมรเห็นญวนกำลังมากก็หลบหนีเสีย แต่
ถ้าเห็นยกมาน้อยก็ต่อสู้และจับญวนมาเป็นเชลย ปรากฏว่า เขมรจับญวนได้ด้วยวิธีการเช่น
นี้ราว 2,000 คน ส่งมาให้ไทย และส่งต่อเข้ามากรุงเทพฯ ซึ่งได้โปรด ๆ ให้ส่งไปไว้ที่
เมืองกาญจนบุรีบ้าง เมืองเหนือบ้าง และถ้าเป็นญวนคริสตังให้ไปอยู่กับพวกที่มาแต่ก่อนที่
สามเสน

ญวนเห็นว่านโยบายยกนักองมีขึ้นครองไม่ได้ผล จึงส่งนักองอิมกลับมาปกครอง
เขมร แต่อยู่ในความคุมครองและการให้ความช่วยเหลือของญวน ที่ญวนทำดังนี้เห็นได้ชัด
ว่า จะให้นักองอิมเป็นเครื่องมือให้เกิดการแตกแยกในหมู่ชาวเขมรซึ่งกำลังสนับสนุนนักอง-
ค้วงอยู่ เมื่อนักองอิมมาถึงพนมเปญในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2384 ได้เริ่มคนนโยบาย

¹ สมุดไทยคำเล่ม 31. หมายเลข 1/ช. จ.ศ. 1203. คำให้การนายกุย
เขมร.

² สมุดไทยคำเล่ม 31. หมายเลข 1/ช. จ.ศ. 1203. คำให้การสังกราบ-
ไชยเขมร.

ส่งคนไปเกลี้ยกล่อมขุนนางเขมรตามหัวเมือง เช่น ที่เมืองบาศัก เมืองพระตะเพิง และเมืองกรัง พร้อมทั้งมีหนังสือใจความสำคัญดังนี้

... เจ้าเวียงต๋นมาในท้องโอบจันคุมไพรแห่งอ้อมกับมานคา ภริยา และบุตรมาถึงเมืองพุทพายแก้วแต่ ณ วันเดือน 11 แรม 6 ค่ำ ได้พร้อมกันกับองมี องเกา องสงวน ขุนนางในเมืองพนมเปญแจ้งความว่า เขมรมีความผิดเหลือเกินเป็นอันมาก ขอให้เจ้าเวียงต๋นมายกโทษ เจ้าเวียงต๋นมาก็ยกโทษให้แล้ว ขอให้พญาพระเขมรทั้งปวงกลัวเลย ภากันไปหาองอ้อมเถิด จะได้อยู่เย็นเป็นสุข...¹

แต่เขมรเห็นจะเบื่อหน่ายฉวยหนีหลบ จนแม้คนที่ถูกส่งไปทำการเกลี้ยกล่อมก็ไม่มีใครกลับไปหานักองอ้อมสักคนเดียว และในตอนนี้ฉวยได้รับความเดือดร้อนหนักขึ้น เพราะราษฎรเขมรระส่ำระสายไม่เป็นอันทำอะไรไฉน ไม่ช้าก็เกิดเหตุพิภพภัยครั้งใหญ่ในกรุงพนมเปญราคาข้าวถึงถึงละ 5 บาท แต่พวกเขมรชำนานาญภูมิประเทศกว่าก็ออกเที่ยวหาหมักกลอยเป็นอาหารพอประทังชีวิตไปได้ แต่พวกฉวยนอกหยากมาก เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เป็นบิด ไข้วม เปื่อยพองตามเนื้อตัว ไร้ผลล้มตายลงทุกทีจนต้องรายงานไปกรุงเว้ พระเจ้าเวียงต๋นมาเที่ยวตรีมีหมายรับสั่งให้พาเจ้านายเขมรถอนไปตั้งที่เมืองโซตก ดังนั้น องเตียนกุนจึงให้เรือคายที่จโรยจางวา ที่กะพงทม และอพยพเจ้านายเขมร ไร้ผลมาอยู่ที่เมืองโซตก ในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2384 แต่ครั้งไปอยู่ที่นั่นได้สองวัน องเตียนกุนก็มิยั้งถึงแก่ความตายด้วยเสียใจที่ได้ทูลอาสาพระเจ้าเวียงต๋นมาว่าจะเอาเมืองเขมรไปเป็นของฉวยให้ได้ องตาโตโตเป็นใหญ่ในเขมรแทนองเตียนกุน และเริ่มแผ่อำนาจโดยจัดการให้องตงโปและนักองอ้อมคุมไพรพลไปตีเมืองปาสัก พระยาพิศวงศาเจ้าเมืองเห็นไม่มีทางสู้ จึงยอมเข้ากับนักองอ้อม

ครั้งพระเจ้าเที่ยวตรีทรงทราบว่า เพียงนักองอ้อมคนเดียวจะทำการเกลี้ยกล่อมขุนนางเขมรไม่สำเร็จ จึงโปรดให้ปล่อยบรรดาขุนนางที่ฉวยจับไว้ในความไปช่วยงานพิธี

¹ สมุดไทยคำเล่ม 41. หมายเลข 1/ข. จ.ศ. 1203. หนังสือเจ้าพญา-
บดินเดชา ถึงพญามหาอำมาตย์.

"นั่นนั่นซ้อ" มีฟ้าทะละหะ สมเด็จพระเจ้าพระยา พระยากลาโหม พระยาสุภาภีราช เหล่านี้
เป็นต้น ออกมาจากที่คุมขัง และพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมากเพื่อเอาใจ
และส่งกลับมาที่เมืองไซคก เพื่อให้ช่วยนักงอิมเกลี้ยกล่อมขุนนางเขมร อย่างไรก็ตาม
ขุนนางเหล่านี้ก็ไม่สามารถทำตามนโยบายของญวนได้ เพราะเขมรเช็ดขามญวนเสียแล้ว
ฉะนั้น ผู้ใดได้รับหนังสือเกลี้ยกล่อมจะส่งมาให้หนักองควง

นักองควงอยู่เมืองอุงดาชัยได้ไม่นาน ปรากฏว่า ญวนทิ้งเมืองพนมเปญ แล้ว
ถอยลงไปอยู่เมืองไซคก เจ้าพระยามหินทรจึงเห็นว่า การโค่นพนมเปญซึ่งเป็นราชธานีเก่า
ไว้จะทำให้บรรดาขุนนางมีความเคารพนับถือนักองควงยิ่งขึ้น จึงให้นักองควงย้ายไปตั้งที่
กรุงพนมเปญ "เป็นที่น่าสังเกตว่า พนมเปญเป็นเมืองที่ทั้งฝ่ายญวนและฝ่ายไทยปรารถนา
มาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจ และเป็นเมืองสำคัญที่สุดทางจตุทิศของอาณาจักร"¹
ดังนั้น เมืองเขมรตอนนั้นแยกออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคเหนืออยู่ในอำนาจนักอง-
ควง ตั้งราชธานีที่พนมเปญ มีกองทัพไทยสนับสนุนอำนาจ ส่วนภาคใต้เป็นของนักงอิม
ตั้งเมืองหลวงที่ไซคก มีญวนคอยสนับสนุนอำนาจ เขตแดนของเขมรฝ่ายใต้มีเมืองศรีกรุง-
นคร เมืองคึกเขมา เมืองประมวลสอ เมืองอุมอ เมืองมัจรุก เมืองปาสัก เมืองพระตะ-
พัง (1)

แผนการรบ

เมื่อข่าวเรื่องเจ้าพระยามหินทรจัดการส่งนักองควงไปครองอยู่ที่กรุงพนมเปญสา-
เร็จได้นั้น ทราบมาถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริ
ที่จะกันมิให้ญวนเข้ามารบกวณเขมรได้อีก โดยจัดการป้องกันเขตแดนมิให้ญวนโจมตีได้

1

Adhémard Leclère, Histoire du Cambodge (Paris : Libraire
Paul Geuthner, 1914), P. 430.

(1) เมืองเหล่านี้ ยังหาในแผนที่ไม่ได้ด้วยเป็นเมืองเล็ก ๆ โดยมาก แต่มีบั้งไว้
ในพระราชพงศาวดาร

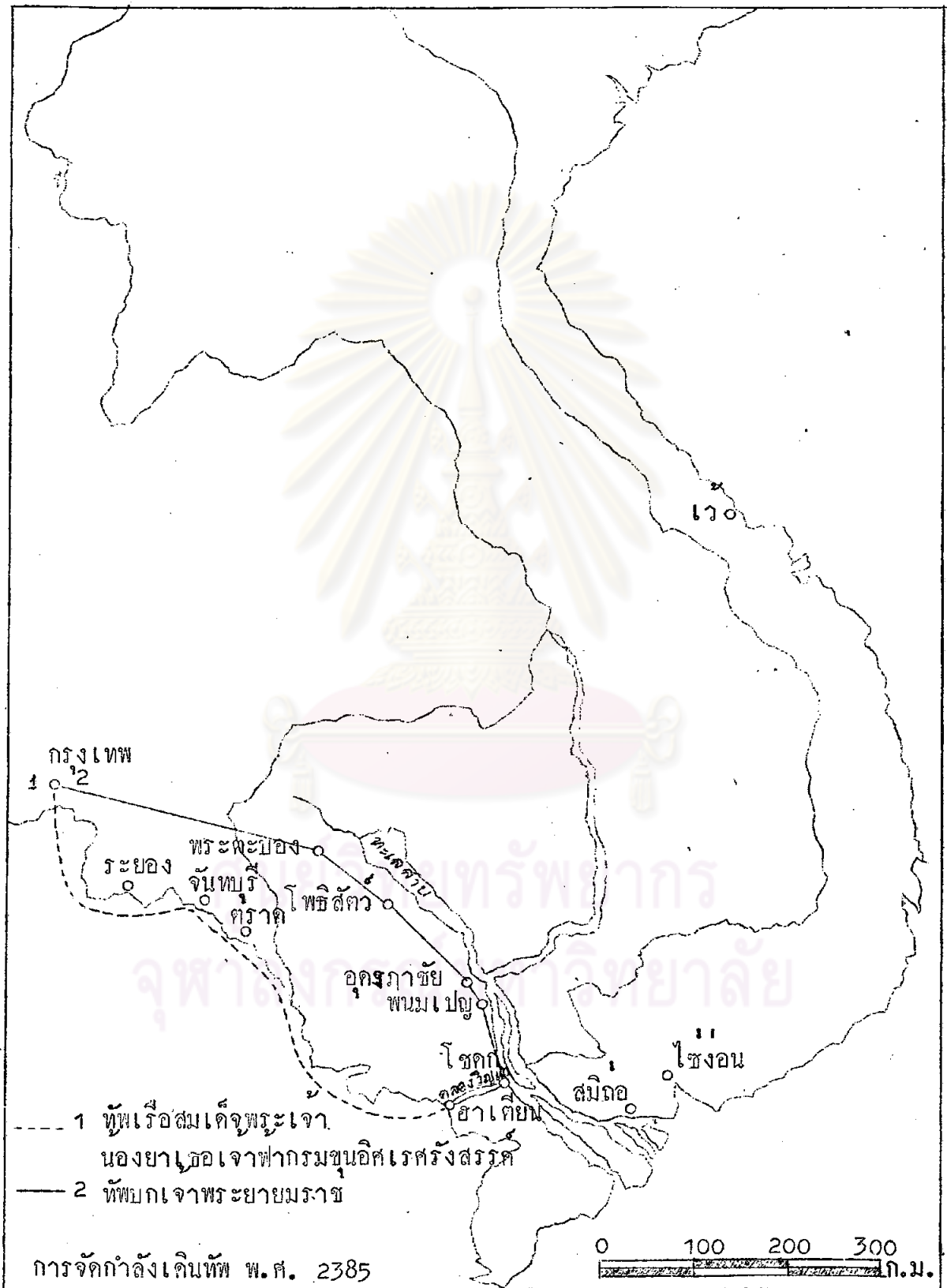
จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทร์ คีตอำนาจมคลองซุคใหม่ (คลองวิญเต) ซึ่งเป็นทางน้ำสายยุทธศาสตร์ที่ญวนมักใช้สำหรับส่งกองทัพเรือมาคอยกันเมืองบันทายมาศไว้ ยิ่งถ้าไทยได้เมืองบันทายมาศไว้เมื่อใด ยิ่งจะทำให้ญวนที่เมืองโชคคหวาคหวนเมื่อนั้น เพราะเท่ากับถูกตัดขาดจากความช่วยเหลือของญวนที่เมืองลองไห้ สมิตอ และไซงอน และเขมรก็จะกล้าแข็งขึ้น จะใคมีน้ำใจต่อตานญวน นอกจากนั้นตองยึดค่ายทหารญวนที่ตงมีนรักษาแนวคลองอยู่ 19 ค่ายให้ไค เพื่อจะไคถมคลองสะควก

การจัดกำลัง

เพื่อที่จะดำเนินการไปตามขอพระราชดำริในการจัดการป้องกันชายแดน และยึดค่ายทหารญวนเพื่อถมคลองซุคใหม่นั้น ตองจัดให้ทัพเรือและทัพบกปฏิบัติกรรวมกัน ดังนี้ จึงโปรดเกล้าให้จัดกำลังทัพ คือ 1. ทัพเรือนั้นให้สมเด็จพระเจ้านองยาเชอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์⁽¹⁾ ทรงเป็นแม่ทัพใหญ่ จมื่นไวยวรรณาด (ชม บุนนาค ซึ่งในรัชกาลที่ 5 เป็นสมเด็จพระยาบรมมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการ) เป็นแม่ทัพหน้า ให้พระยาอภัยพิพิช คุมทัพหัวเมืองตะวันออก 5 หัวเมือง เป็นคน 3,000 เขากระบวนทัพหลวงเป็นกำลัง 5,000 เศษ ยกออกไปตีเมืองบันทายมาศให้ไค และจะไคมาบรรจบทัพบกที่ค่ายบกญวนตามริมคลอง เพื่อจะไคถมคลองซุคใหม่ ทำลายเส้นทางยุทธศาสตร์ของญวนไคสะควก 2. ทัพบกนั้น เนื่องจากเจ้าพระยาบดินทร์ในขณะนั้นป่วย จะปฏิบัติราชการทัพศึกเป็นแม่ทัพออกรบไม่ได้ จึงไคโปรด ๗ ให้เจ้าพระยาบดินทร์กลับไปรักษาตัวที่เมืองพระตะบอง ให้เจ้าพระยายมราช (บุนนาค)⁽²⁾ เป็นแม่ทัพใหญ่แทน พระยาอภัยสงคราม พระยาพิไชยสงคราม เป็นทัพหน้า พระองค์ดวง พระพรทมบริรักษ์ เป็นทัพหนุน รวมไพรพลไทย เขมรลาวโคราช เขมรป่าดง ไค 11,900 คน ให้ยกลงไปตีกรุงพนมเปญ และลงไปตีค่ายญวนที่

(1) คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

(2) คือ พระยาอภัยโนฤทธิ์ ตำแหน่งเดิม เจ้าพระยายมราช (บุนนาค) เป็นต้น-

ตั้งรักษาการทางจะเข้าคลองซุดใหม่อยู่ที่บริเวณเขาเชิงกะซุม นอกจากนั้น ในขั้นแรกได้โปรดให้พระอนุรักษโยธา กุมกำปั่นแถวกลางสมุทร เรือป้อม 6 ลำ เรือไล่สลัด 4 ลำ ไพรพล 552 คน พร้อมควยอาวุธยุทโธปกรณ์ไปบรรจบกับเรือลาดตระเวนเมืองจันทร์ เมืองตราด ซึ่งลาดตระเวนอยู่ที่เกาะกง รวมเป็น 17 ลำ นำเสบียงอาหารออกไปส่งไว้ที่เมืองกำปอดก่อน แต่เสบียงอาหารที่ส่งล่วงหน้ามานี้เห็นจะน้อย คือมีข้าว 51 เกวียน เหลือ 8 เกวียน 60 ตัง ไม่พอแก่ความต้องการ ฉะนั้น ในต่อมาจึงเกิดขาดเสบียงอาหารซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการรบ

การรบกับญวนตอนที่ 3 พ.ศ. 2385

กองทัพซึ่งเจ้าพระยามรราชเป็นแม่ทัพใหญ่ยกออกไปถึงเมืองพระตะบอง เจ้าพระยาบดินทรเร่งให้เจ้าพระยามรราช พระองค์ดวง พระพรหมบริรักษ์ รั้วคุมกำลัง 11,900 คน ยกไปคลองซุดใหม่ ใ้ตั้งค่ายที่เขาเชิงกะซุมเรียงกันไป 10 ค่าย ห่างจากค่ายญวนประมาณ 2 กิโลเมตรครึ่ง และให้ทำค่ายค้ำตั้งประชิดเข้าไปหาค่ายพระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ หลวงฤทธิเดช จมื่นอินทรเสนา ค่ายหนึ่ง พระยาพิไชยสงคราม พระองค์แก้ว พระยานครเสียมราชู พระยาเสนาราชกุเชนทร ค่ายหนึ่ง พระพรหมบริรักษ์ พระกำแหงหมื่นเมืองกระบิรินทร์ ค่ายหนึ่ง พระนรินทร์โยธา พระยามหาเสนา ค่ายหนึ่ง พระยาภักระบัตรเมืองนครราชสีมา ค่ายหนึ่ง และซุดสนามเพลาะพูนดินทำเป็นป้อมขึ้นทุกค่าย ในขณะที่กองทัพไทยเริ่มตั้งค่าย ซุดสนามเพลาะ ทำป้อมนั้น ญวนยิงปืนใหญ่กราดออกมา ไทยต้องพยายามตั้งค่ายอยู่ต่อหน้าซัดี้ถึง 4 วัน จึงสำเร็จ และได้เอาปืนใหญ่ขึ้นตั้งบนเชิงเทินยิงโต้ตอบกับญวนบ้าง ทั้งไทยและญวนต่างรักษาค่ายและรบกันยังเสมออยู่ทั้งสองฝ่าย

ในระหว่างที่กองทัพทั้งสองฝ่ายตั้งประชิดกันอยู่นี้ ทัพเรือซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่ทัพใหญ่ทรงกำปั่นพุทธอำนาจ จมื่นไวยวรนาถแม่ทัพหน้าคุมเรือกำปั่นเทพโกลสินทร นายทัพนายกองไปเรือกำปั่นราชฤทธิ วิทยาคม อุดมเดช ล้วนเป็นเรือกำปั่นที่ต่อแบบฝรั่ง ซึ่งนับว่าเป็นกองเรือรบที่ทันสมัย และเป็นยุทธ-

นาวีแบบใหม่อันเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกของไทย และเรืออื่น ๆ อีก ออกไปถึงเมืองจันทบุรี กองทัพเรือได้จัดกองเรือของพระยาอภัยพิพิธิ พระยาราชวังสัน พระยาพิชัยรณฤทธิ์ พระอนุรักษโยธา พระราชรินทร จำนวนเรือก็ลำไม่ปรากฏ นำเสบียงอาหารส่งไปเพิ่มเติมที่เมืองกำปอดอีก แต่พอถึงตำบลของกระป้อมไคปะทะกับกองเรือลาดตระเวนของญวน 7 ลำ ในวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2385 ฝ่ายญวนกำลังน้อยกว่าสู้ไม่ได้จึงถอยหนีไปเมืองบันทายมาศ ไทยจึงสามารถเอาเสบียงไปส่งถึงกำปอดไค ครั้นไม่ถึงเกาะโคคพบค่ายญวนที่เกาะนั้น แต่ปรากฏว่าเป็นค่ายร้างไม่มีรั้ว ญวนทำรูปหุ่นปักไว้ 300 ตัว ไทยเห็นดังนั้นจึงเผาค่ายเสีย ขณะเดียวกันกองทัพหลวงของเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ตามออกมาและเลยไปทอดอยู่ที่เกาะกะทะคว่าที่อำเภอเมืองฮาเตียน ส่วนเรือลาดตระเวนญวนที่หนีไปนั้น ให้นำความไปแจ้งแก่กองทัพที่เมืองบันทายมาศ และกองทัพจึงออกไปยังองศาโคค แม้ทัพญวนที่เมืองโศกถึงกำลังทัพเรือไทยที่ยกมาถึงเมืองฮาเตียน ญวนจึงส่งกำลังหนุนมาช่วยป้องกันเมืองบันทายมาศและปากคลองบันทายมาศ เพื่อรักษาค่ายรายทางบริเวณคลองซุดใหม่

ทัพหลวงในชั้นแรก จมื่นไวยวรนาถแม่ทัพหน้าได้จัดทัพเข้าที่เมืองบันทายมาศ คือให้พระยาอภัยพิพิธิ ยกขึ้นทางบกที่ค่ายญวนที่เซาโกนทหลังเมืองบันทายมาศ โดยจัดให้พระราชรินทรกำลัง 100 คน พระเทพสงครามกำลัง 400 คน กำกับทัพเขมรของพระยาโสรัชชะ ออกญาเสนาสุนิตเจ้าเมืองกำปอด ให้นายโตมหาดเล็กคุมทหารไทยชาวเมืองจันทบุรี เมืองตราด เมืองระยอง จำนวน 600 คน เข้าสมทบกับกองพระราชรินทร กองพระยาโสรัชชะ เป็นกองหน้า รวมจำนวนทหารที่ยกไปที่ค่ายญวนที่เซาโกนท 2,000 คน โดยยกออกจากเมืองกำปอดถึงค่ายลำภูและต่อไปถึงเซาโกนท ทัพหน้าซึ่งประกอบด้วยกองของพระราชรินทร นายโต หลวงพิพิตเสนา พระยาโสรัชชะ และออกญาเสนาสุนิต ยกเข้าประชิดค่ายญวน ระดมยิงต่อสู้ตั้งแต่มืด 3 โมงจนถึง 2 ยามเศษ ญวนก็ทิ้งค่ายเซาโกนท ทัพหน้าฝ่ายไทยจึงเข้าค่ายญวนได้ในวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2385 การรบขั้นตอนนี้

คู่มือที่อยู่ที่

ต่อมาจมนไวยวรรณาดโคให้พระยาราชวังสันคุมเรือรบเข้าประชิดป้อมฉนวนที่ปากน้ำเมืองบันทายมาศ ให้พระยาพิชัยรณฤทธิ พระอนุรักษโยธา พระนเรนทรโกษา พระอินอาษา ยกขึ้นบกทางหอลำผี ตั้งค่ายประชิดค่ายปึกกาฉนวนข้างนาเกลือเมืองบันทายมาศ ใ้รบกันถึง 7 วัน จึงได้มีหมายเรียกให้เมืองระยองยกเพิ่มเติมไปสมทบเข้ากองพระยาพิชัยรณฤทธิ พระอนุรักษโยธา พระนเรนทรโกษา ทางคลองบ้านแซก อย่างไรก็ตาม ฝ่ายไทยยังไม่สามารถตีหักค่ายฉนวนได้ (ขอควรสังเกต ราชทินนามนายทัพเรือเหล่านี้ตรงกับนายทัพเรือที่ถอนสมอไปขึ้นครารวมกันที่คลองวามะนาว เมื่อ พ.ศ. 2376) คราวนี้จมนไวยวรรณาดจึงเปลี่ยนแผนใหม่ให้พระยาราชเสนา เจ้าเมืองเป็ียมคุมกำลังเขมร 360 คน มีไทยกำกับยกขึ้นบกเข้าประชิดเมืองทางด้านเขาการรายโคง ฟากบ้านแซกอีกทางหนึ่ง ส่วนที่ถนนค่ายเขาโกนทมนจะเข้าไปค่ายปึกกาโอบเมืองบันทายมาศนั้น กองพระราชรินทร์ และกองออกญาเสนาสูติเจ้าเมืองกำปอดทำค่ายประชิดเลื่อนเข้าไป ตามถนนใกล้ค่ายฉนวนประมาณ 7 เส้น 8 เส้น และให้นายโต หลวงพิพิตเสนา พระยาโสรัชชะ ตั้งค่ายประชิดที่หลังโรงเรือเมืองบันทายมาศ ใกล้กับเมืองบันทายมาศทางประมาณ 7 เส้น 8 เส้น อีกทางหนึ่ง ทัพบกทัพเรือไ้ยิงปืนรบกับฉนวนถึง 11 วัน การรบครั้งนี้ทำให้ฉนวนต้องถอยเรือรบของฉนวนที่จอดเรียงรายตามแม่น้ำเมืองบันทายมาศ 400 ลำ หลบหนีไปเป็นส่วนมาก คงเหลือแต่กราว 30 ลำ สังเกตได้ว่าเป็นจำนวนเท่า ๆ กันกับที่ไทยเรายกไป แม้กระนั้นก็ตาม การตีค่ายยังหาสำเร็จไม่

ในขณะนั้น ทัพเรือโคขาวจากฉนวนซึ่งพระยาอุทัยธรรมจับมารวม 11 คน ให้การต่องันถึงราชการเมืองบันทายมาศว่า องเคตกซึ่งรักษาเมืองอยู่ได้ส่งคนไปขอกำลังจากไซงอนให้มาช่วย และทางไซงอนได้แจ้งถึงเมืองบันทายมาศจะยกลงมาถึงอีกประมาณ 4 - 5 วัน พร้อมควยกำปั่นรบ 7 - 8 ลำ จมนไวยวรรณาด พระยาราชวังสัน พระยาภักยพิพิธ ปรีกษาหารือกัน ลงความเห็นว่ฉนวนยกทัพหลงมาตั้งทัพบกทัพเรือเช่นนี้ กองทัพฝ่ายไทยจะหวงหน้าพะวงหลัง ประกอบกับปืนใหญ่ซึ่งนำขึ้นไปตีค่ายประชิดทางหอลำผี และที่ค่ายเขาโกนทมนั้น จะเอาปืนลงเรือไม่ทัน จมนไวยวรรณาดจะรับนำชาวไปทุลแม่ทัพเรือที่เกาะกะทะคว่า และมอบหมายให้พระยาราชวังสัน พระยาภักยพิพิธ พระยาพิชัยรณฤทธิ และพระอนุรักษ-

โยชารังอยู่ที่เมืองบันทายมาศก่อน เมื่อได้ปรึกษาหารือกันระหว่างทัพไทยทั้งสองเกี่ยวกับแผนการที่จะตีเมืองบันทายมาศซึ่งมีท่าพม่าไม่สำเร็จ เพราะเผชิญอุปสรรคคือ 1. ญวนจะยกกำลังมาเพิ่มเติมจากไซงอน 2. ระยะเวลาพลมรสุม ลมตะวันตกพัดแรงมากจนทุกที่ ทัพเรือจะจอครึกษาปิดปากน้ำเมืองบันทายมาศอยู่ไม่ไคควายคลื่นลมจัด เรือรบขนาดใหญ่จะชำรุด ดังนั้นจึงลงมติถอยทัพเรือ โดยที่เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์จะทรงออกไปรอแม่ทัพนายกองทั้งหลายที่หน้าเมืองกะพงโสม ต่อเมื่อถึงฤดูกาลที่ลมสำเภาพัดเมื่อใด จึงจะยกมาทำการตีเมืองบันทายมาศใหม่ ในยุวนพระวาทะวังมีให้ถอนทัพขึ้นไปช่วยรักษาคลองชุกก็คขวางทัพบกเจ้าพระยายมราช ในวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2385 กองทัพเรือจึงมีหมายสั่งให้ถอยทัพ ปรากฏว่าที่เขากอนทม เนื่องจากเป็นค่ายล่อแหลมใกล้กับค่ายปีกกาญวนจะรักษาไว้ไม่ได้ พระยาอภัยพิพิตจึงให้เรือและเผาค่ายกอนทมเสีย และให้หลวงพิพิตเสนา พระยาโสรัชชะ ออกญาเสนาสุนิต ถอยมาตั้งค่ายอยู่ท้ายเขากอนทมแห่งหนึ่ง พระเทพสงครามคุมทหาร 500 หนุนอยู่ที่เขาลอกอีกแห่งหนึ่ง ส่วนพระยาอภัยพิพิตถอยมาตั้งมั่นพิงราชการอยู่ที่ค่ายลำภู ในขณะที่เดียวกันพระยาพิชัยบรมฤทธิ์ พระอนุรักษโยชธา พระอินอาสาซึ่งขึ้นบกไปที่ค่ายญวนทางหลอคำผี ก็ให้ถอนปืนและทหารลงมาประจำเรือไปหนุนกองทัพพระยาราชวังสันปิดปากน้ำเมืองบันทายมาศ เพราะกลัวญวนจะยกทัพเรือขึ้นบกคัตหลังมาทางเขาหลอคำผี แต่ต่อมาลมสลาตันตะวันตกพัดแรงมากและคลื่นจัด เรือรบทอดอยู่ไม่ได้จึงถอยไปกำบังลมอยู่ที่เกาะสี่เกาะห้า และต้องถอยกองทัพต่อมาที่เกาะโคคอีก เพราะต้องการน้ำจืดซึ่งเกาะสี่เกาะห้าขาดแคลน ส่วนกองทัพหน้าในบังคับบัญชาจมนไวยวรรณานั้น จะคงอยู่ที่เมืองกำปอดเพื่อส่งข่าวเกลือไปเมืองพระตะบอง แต่ไม่สามารถพักอยู่ที่กำปอดได้ เพราะน้ำคั้นเขาไปในแม่น้ำไม่ไค แมจะลำเลียงข้าวขึ้นก็ทำไม่สำเร็จ ทองลำเลียงลงเรือเล็กซึ่งเป็นการชักช้าลำบาก และจะทำให้เรือรบชำรุด จึงถอยกองทัพไปขอมเรือที่เมืองจันทบุรี และไครายงานเรื่องถอยทัพเรือนี้ไปให้เจ้าพระยาบดินทร์ทราบ และจะกลับมาช่วยราชการทัพคอีกเมื่อคลื่นลมสงบแล้ว

เจ้าพระยาบดินทร์ไคทราบเรื่องทัพเรือถอยไปในขณะที่ทางทัพบกยังคำเนินการรบคคคคกับญวนอยู่ เห็นว่าถากองทัพไม่สามารคคคบ้านเมืองไคก็คองรักษาเขตแดนของบ้าน-

เมืองใหม่คงมีใจเลิกกองทัพไป จึงใคร่มีหนังสือกำชับกองทัพหลวงพิพิธเสนา พระยาโสรจ-
ชะ และพระยาพระเชมรีให้ประจำหน้าที่อยู่ที่เขตแดนหลังเมืองบันทายมาศ ส่วนทัพพระยา-
อภัยพิพิธซึ่งเลิกถอนมาที่เมืองกำปอดนั้นให้รักษาเมืองเปียม เมืองกำปอด และเมืองกะพง-
โสมให้มั่นคงอย่าให้เสียบานเมืองแก่ชาติได้

การที่กองทัพเรือถอยไปเสียหมดเช่นนี้ ทำให้ญวนได้เปรียบโดยที่สามารถรวมกำ-
ลังทัพเรือที่พบที่คอยป้องกันเมืองบันทายมาศอยู่นั้น เข้าในบังคับบัญชาขององเตียนเลือก
แล้วยกไปสมทบชายทัพเมืองโชคคคีทัพบกของเจ้าพระยายมราช พระองค์ดวง และพระ-
พรหมบริรักษ์ ซึ่งตั้งค่ายประชิดอยู่ ไคสู้รบกันตั้งแต่เช้ามีคจนสว่าง ปรากฏว่า กองทัพไทย
แตกกระจัดกระจายทัพทุกกองจนต้องถอยไปเมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2385 ทัพแตก
ครั้งนี้ ฝ่ายไทยเสียนายทัพไปหลายคน อาทิ พระยาอภัยสงคราม พระองค์แก้ว (เขมร)
นายแสงบุตรเจ้าพระยายมราช และนับเป็นโชคคคีที่เมื่อไทยล่าถอยนั้น ญวนไม่ได้ติดตามฆ่า
เค็ม มิฉะนั้น ไพรพลเห็นจะเสียชีวิตมาก

ญวนได้ปืนเครื่องศาสตราวุธ เป็นปืนคาบศิลา 150 กระบอก ปืนใหญ่กระสุนประ-
มาณ 4 นิ้ว 5 นิ้ว 8 กระบอก ปืนหามแล่น 10 กระบอก คาบยาวเล่มหนึ่ง และพราประกับ
อีกเล่มหนึ่ง องเตียนเลือกแม่ทัพโชคคคีอธิบายแก่นักงอิมว่า "...กองทัพไทยเขมรก็มาก
อยู่ แตกกองทัพญวนก็ควรจะยกไปปล้นแต่เวลาที่ 4 กองทัพไทยเขมรยังหารู้ตัวไม่ กองทัพญวน
เขาลอมรบชิงได้ปืนเครื่องศาสตราวุธ แล้วโคฆานายทัพนายกองไทยเขมรตาย 7 คน ไพร
ตาย 200 เศษ แตกกองทัพญวนตายของไทย 2 คน ไพรตายร้อยเศษ ช้างถูกปืนตาย 2 ช้าง
กองทัพไทยเขมรก็ล่าถอยไป..."¹

เป็นอันว่าการที่พระเจ้าราชประสงค์จะให้ถมคลองขุดนั้นไม่สำเร็จ แต่มีข้อสงสัยว่า
เหตุใดกองทัพเรือจึงรีบถอยไปเร็วนัก ทำให้ทัพบกเสียเปรียบแก่ญวน เมื่อวิเคราะห์ดูน่าจะ

¹ คำให้การเรื่องทัพญวนในรัชกาลที่ 3 (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนาย-
พลตรีพระยาสิงหเสนี พ.ศ. 2476), หน้า 15 - 6.

เป็นดังนี้ คือ กำลังมีน้อย เรือก็ต่างชนิดกันมาก มีทั้งเรือตอเป็นกำปั่นน้อยอย่างแบบฝรั่ง เรือที่
 ตออย่างฉวนซึ่งคนไทยน่าจะยังไม่สัมผัสในการใช้เรือเหล่านั้น ตามธรรมดาฉวนชำนานู
 ทางทะเลมากกว่าฝ่ายไทย เพราะฉวนมีฝั่งทะเลเขี่ยความาก จำนวนเรือของฉวนมีมาก
 กว่าของไทย ไทยจึงพบเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยเหมือนครั้งการรบกับฉวนใน พ.ศ.
 2376 ซึ่งกองทัพเรือก็ดำเนินการไม่มีประสิทธิภาพเช่นกัน

การปฏิบัติราชการทัพศึกของทัพบกและทัพเรือไม่สมพระราชดำริครั้งนี้ ทรงกริ้ว
 แม่ทัพนายกองซึ่งชี้ให้เห็นถึงขอบกพรองของทั้งสองฝ่าย

... ซึ่งกองทัพซัดควยเสียบียงอาหารจะซื้อเข้าแขวงเมืองเขมร แขวงเมืองปัต-
 ติง หามิที่จะซื้อไม่ ก็ทรงเห็นอยู่แต่ก่อนแล้ว ควยโรนาในปีฉุกราษฎรทำไคน้อย
 ทรงคิดถึงไพร่พลกองทัพไปกรากกรำคางปืออยู่ แลทรงคิดถึงเขมรที่กลัใจสามิ-
 ภักมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารจะได้ความซัดสนควยเสียบียงอาหาร จึงโปรดเกล้าให้
 จักเข้าเกลื่อ ณ กรุงเทพออกไปส่งทางเรือ จำนวนเข้าสารบันทุกออกไป 55 |
 เกลื่อ 160 | ถึง พระโหวะให้เลี้ยงไพร่พลกองทัพเจ้าจาร์ให้กับเขมรก็ไม่ไค |
 50 | 0 | เหมือนทรงพระราชดำริไว้ กองทัพเรือส่งเข้าเกลื่อเข้าไปเมืองกำปอดก็หาได้
 ครั้งหนึ่งไม่ ภาเอาเข้าเกลื่อกลับคืนเข้าไป ณ กรุงเทพอ แล้วแก้ตัวไม่มีเรือเล็ก
 จะลำเลียงเข้าไป กองทัพเรือยกออกไปครั้งนี้จะจัดแจงส่งแต่เข้าเกลื่อใหญ่กองทัพ
 บกก็ไม่ไคสิ้นจำนวน รัยยกลงไปไม่นัดหมายให้พริกพร้อมกัน ไปทำก็ไม่เป็นราชการ
 ไค ต้นชาวคราวเล็กถอยเสียบียงกองทัพบกยังเข้าประชิดคิคพันอยู่ กองทัพเรือก็อยู่
 ในทัพโทษ ฝ่ายทัพบกรู้ว่าทัพเรือเล็กถอยเสียบียงแล้ว ทัพบกไพร่พลก็มีมากจะคิดอาน
 รัยรัดกระทำกับอายฉุวรประการไคยกก็ไม่ทำไป ตั้งเกอ ๆ อยู่ไม่เป็นแก้วเป็นการ
 เหมือนจะคอยแตกคอยวังเล่นสนุก ๆ ไม่รวัรักษาทัวหมื่นประมาณกับการศึกสง-
 คราม เจ้าพญาชมราชเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ ทั้งอายุก็มากเป็นผู้ใหญ่ แล้วเขาก็ว่าตระ-
 กูลสุริยวงก็เป็นชาหลวงเดิม ไม่รูเทาพันกลอุบายความคิดอายฉุวร จนอายฉุวรยก
 ออกมาไม่รู้ตัว จึงเสียบที่กับอายฉุวรยับเยิน ถ้าไม่มีความประมาทรูเทาพันชั้นเชิง

อายุญวรอยู่แล้ว เถิงอายุญวรกอกออกมามากมายสักเท่าใด ๆ ก็ดี กองทัพอยู่ใน
 ค่ายก็โตเปรียบอายุญวร ปืนใหญ่ปืนน้อยก็มี เถิงอายุญวรจะมีอิทธิฤทธิ์เหมือนนรพล
 ชุนแผนก็เอาเถิง อายุญวรก็คงจะล้มตายลงควยเครื่องศาสตราวุธ นี้พากันเสีย
 ที่กับอายุญวรยับเยิน โทษในพระอัยการศึกอย่างไรก็ยอมรู้อยู่แก่ใจ แลกองทัพ
 บกทัพเรือไปกระทำการศึกษาสงครามกับอายุญวรไต่แต่ความอัปยศอดสูเสียพระ-
 เกียรติยศสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ทรงชุนเคืองพระไทหนัก...¹

ผลของการรบ พ.ศ. 2385

สำหรับฝ่ายไทยนั้น การที่กองทัพเรือถอยกลับมาก่อนที่ตีเมืองบันทายมาศได้ และ
 กองทัพบกเสียที่แกญวนแตกกระจัดกระจายกลับไปโดยที่ยังไม่ได้ถมคลองซุกใหม่ (คลองวิญ-
 เต) เป็นผลให้การป้องกันชายแดนเขมรในเขตความคุ้มครองของไทยไม่มั่นคง ญวนมีโอ-
 กาสชิงหัวเมืองเหล่านั้นได้ทุกเมื่อโดยอาศัยคลองซุกใหม่เป็นประตูเปิดทางเข้ามา ฉะนั้น
 จะยึดกรุงพนมเปญต่อไปไม่ได้ จึงต้องให้กองทัพถอยกลับมาอยู่ที่เมืองอุดงภาชัย ผลอีกประ-
 การหนึ่งจากการที่กองทัพเรือไม่สามารถส่งเสบียงอาหารได้เท่าที่กำหนดนั้น เป็นเหตุให้
 เมืองเขมรโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงพนมเปญคอยยากเกินการอย่างที่สุด เพราะถึงแม้ว่าเจ้า-
 นายจะไม่ได้อยู่ที่กรุงพนมเปญ แต่ไม่ได้ทิ้งเสียที่เดียว ได้จัดกำลังถึง 8,000 คน อนุรักษ์
 ฉะนั้น การที่ใหม่กำลังไพร่พลอยู่มากเช่นนี้ ยิ่งขัดสนเสบียงอาหารมากขึ้นเท่านั้น ปรากฏว่า
 พระภิกษุ ราษฎร ทองหินเขาป่าหาหน่อไม้และกลอยประทังชีวิต นอกจากนี้ฝ่ายไทยเสีย
 นายทัพนายกองไปหลายคน ตลอดจนไพร่พลอีกมาก เป็นผลให้ขวัญของทหารตลอดจนพล-
 เมืองทอดยลง ถึงกับมีเจ้าเมืองบางคนเช่นเจ้าเมืองบาศักกลับใจไปเข้ากับญวน ซึ่งเป็น
 ผลเสียแก่ฝ่ายไทย

¹ สมุคไทยคำ. หมายเลข 11. จ.ศ. 1204. สารตราเจ้าพระยาจักรีถึง
 เจ้าพระยาบดินทร์ เรื่องราชการทัพญวน.

สำหรับญวน จากการที่ยังสามารถรักษาคดองชุดใหม่และค่ายที่เรียงรายตามริม
คลองตลอดจนเมืองบันทายมาศไว้ได้ เท่ากับเป็นการรักษาเส้นทางยุทธศาสตร์ในการสะสม
กำลัง เสบียงอาหาร และอาวุธ ให้แก่เมืองโชคกเพื่อแข่งขันชิงอำนาจทางการเมืองใน
เขมรกับไทยต่อไป ยิ่งได้ทราบข่าวว่านักองคหวงอพยพจากรุงพนมเปญ ญวนก็หวังที่จะกลับ
ขึ้นไปอีกครั้งหนึ่งเมื่อมีโอกาส

ส่วนเขมรนั้น จากการที่ไทยไม่สามารถป้องกันชายแดนได้ เท่ากับว่าบ้านเมืองยัง
ไม่มีความสงบ การรบคงดำเนินต่อไปอีก และเขมรก็ยังคงแบ่งเป็น 2 ภาค คือ ภาค-
เหนือเป็นของนักองคหวง ซึ่งอยู่ในอำนาจของไทย และภาคใต้เป็นของนักองอิม ซึ่งอยู่ใน
อำนาจของญวน.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย